

แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก

เรื่อง อธิติบาท ๔

นายพร มลิทอง

แต่งทุกเล่มแล้ว ๑ ถวาย

แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ
หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก

เรื่อง อธิติบาท ๔

นายพร มณีทอง

แต่งทูลเกล้าฯ ถวาย

พิมพ์ครั้งที่ ๓๐,๐๐๐ เล่ม

พ. ศ. ๒๕๑๓

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๑.๒๕ บาท

1.15 พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา ๗๐๔๓๒๓ ก-๓

ปกคดของข้างลำพูชน พระนคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

อิทธิบาท ๔

หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก

นายพร มณีทอง แต่ง

ได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑

ในการประกวดประจำปี พ.ศ. ๒๔๗๔

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน

เนื่องในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา

พุทธศักราช ๒๔๗๔

๕๔๐๐๐๐๐

พระพุทธรูป
ในพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

(สำเนา)

ที่ ๕๙/๒๔๗๔

สำนักงานราชเลขาธิการในพระองค์

๒๗ เมษายน ๒๔๗๔

เรื่อง การประกวดแข่งขันตั้งชื่อสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก

จาก ราชเลขาธิการในพระองค์

ถึง นายกราชบัณฑิตยสถาน

ตามหนังสือกราบทูลพระกรุณา คณะผู้สำเร็จราชการแทน
พระองค์ ที่ ๓/๒๔๗๔ ลงวันที่ ๑๐ เดือนนี้ รายงานการ
ประกวดการตั้งชื่อสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก เพื่อพระ—
ราชทานรางวัลและพิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา
ประจำปีนี้ ว่าได้ประกาศให้แต่งประกวด ตามหัวข้อเรื่อง
อิทธิบาท ๔ และได้ตั้งให้ เจ้าคุณพระพิมลธรรม เป็นกรรมการ
ตรวจในทางหลักธรรม ซึ่งเป็นการตรวจขั้นต้น กับได้ให้สำนัก
ศิลปกรรมตรวจในเชิงวรรณคดีอีกชั้นหนึ่งแล้ว เสนอความเห็น
ว่าฉบับที่แต่งได้ถึงระดับควร ได้รับวินิจฉัย เพื่อรับพระราชทาน
รางวัลได้แก่มยขหมายเลขที่ ๑๖ มยขเกยว ซึ่งเป็นฉบับของ
นายพร มลิกทอง เขียวัญ ส่วนฉบับอื่นๆ ถ้าจะรักคุณภาพให้ได้

อีก ๒ ฉบับแล้ว จะได้นำฉบับหมายเลขที่ ๓๒ และ ๑๓ แต่
ยังมีข้อบกพร่องทางภาษาอยู่เป็นอันมาก แม้แต่รางวัลที่ ๒
ก็ไม่ควรได้รับ ในที่ประชุมร่วมสำนักแห่งราชบัณฑิตยสถานได้
ลงมติเห็นชอบด้วยความเห็นของสำนักศิลปกรรมแล้ว จึงเรียน
ปฏิบัติมานั้น

ได้นำเสนอก่อนหน้าเจ้ากระทรวงมหาดไทยแล้ว
ลงมติเห็นชอบตามที่ท่านรายงาน ฉบับหมายเลขที่ ๑๖ ควรได้
รับพระราชทานรางวัล

(ลงนาม) นรินทรชัย
ผู้ช่วยราชเลขาธิการในพระองค์
ลงนามแทน

(สำเนา)

ที่ ๓ / ๒๔๗๔

ราชบัณฑิตยสถาน

๑๐ เมษายน ๒๔๗๔

เรื่อง การประกวดแข่งขัน^๕ สอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก
ขอประทานกราบทูล พระบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตย์
ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

เกล้ากระหม่อม ขอ ประทานกราบทูล รายงานการประกวด
แข่งขัน^๕ สอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก เพื่อรับพระราชทานรางวัล
และพิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา ประจำปี
พุทธศักราช ๒๔๗๔ ดังต่อไปนี้

การ ประกวดแข่งขัน^๕ สอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก ประจำปี
๒๕๕ ราชบัณฑิตยสถานได้ประกาศให้ต่างประกวดตามหัวข้อ
รวมเรื่อง “อิทธิบาท ๔” มีผู้แต่งส่งเข้าประกวด ๓๕ ราย
เป็นพระภิกษุ ๑๘ ราย สามเณร ๔ ราย คฤหัสถ์ชาย ๑๒ ราย
ราชบัณฑิตยสถานได้ตั้งให้ เจ้าคุณพระพิมพ์ธรรม ภาควิชา
แห่งราชบัณฑิตยสถาน สำนักวรรณศาสตร์และการเมือง ประ
ภทวิชาศาสนา เป็นกรรมการตรวจในทางหลักธรรมซึ่งเป็น

ตรวจชั้นต้น เจ้าคุณพระพิมลธรรมทรวคตเลือกได้ฉบับที่ถูก
ต้อง ตามหลักธรรมซึ่งจัดว่าอยู่ในชั้นที่ควรได้รับการพิจารณา
ต่อไป ๔ ฉบับคือ ฉบับหมายเลขที่ ๒-๔-๕-๑ ๓-๑ ๖
๑๔-๒ ๕-๒๔ และ ๓ ๒

ราชบัณฑิตยสถานได้ส่งหนังสือทั้ง ๔ ฉบับนี้ให้สำนัก
ศิลปกรรมทรวในเชิงวรรณคดีออกชั้นหนึ่ง สำนักศิลปกรรมทรว
คัดเลือกหนังสือทั้ง ๔ ฉบับนี้แล้วเสนอความเห็นว่าเป็นฉบับ
ที่แต่งถึงระบียบควรได้รับวินิจฉัย เพื่อรับพระราชทานรางวัลนั้นได้
แก่หมายเลขที่ ๑ ๖ ฉบับเดียว ส่วนฉบับอื่นๆ นั้นถ้าจะจัด
ตามลำดับคุณภาพรองลงมาแล้ว จะได้แก่ฉบับหมายเลขที่ ๓ ๒
และฉบับหมายเลขที่ ๑ ๓ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิชอบยกพร่องทาง
ภาษาอยู่เป็นอันมาก แม้แต่รางวัลที่ ๒ ก็ไม่ควรได้รับ ความ
เห็นของสำนักศิลปกรรมนี้ ในที่ประชุมรวมสำนักแห่งราช-
บัณฑิตยสถานประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้ลงมติ
เห็นชอบด้วย จึงให้แยกข้อนี้แก่ฉบับหมายเลขที่ ๑ ๖ ปรากฏ
ว่าชื่อนายพร มลทอง เปரியัญ

แต่ถึงแม้ว่าราชบัณฑิตยสถานจะมีความเห็นว่า ฉบับที่ควร
ได้รับพระราชทานรางวัลนั้นมีแค่ฉบับหมายเลขที่ ๑ ๖ ฉบับ
เดียวก็จริง เรื่องนี้ไม่เคยถือเป็นระเบียบปฏิบัติมาแต่ก่อนว่าจะ

ทั้งนี้ทั้งนั้นเกล้าฯ ถวาย ๓ ฉบับ ฉะนั้นในครั้งนั้น นอกจากจะได้
 ถวายฉบับหมายเลขที่ ๑๖ ที่ราชบัณฑิตยสถานเห็นสมควรได้
 รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑ แล้ว เกล้ากระหม่อมยังให้คัด
 ฉบับหมายเลขที่ ๓๒ และ ๑๓ ซึ่งมีคุณภาพรองลงมา
 ถวายมาด้วยอย่างละ ๓ ฉบับ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

(ลงพระนาม) เกล้ากระหม่อม

วรรณไวทยากร วรรณ

นายกราชบัณฑิตยสถาน

สารบาญ

	หน้า
เริ่มเรื่องอิทธิบาท ๔ ประการ	๑
คำถามท้ายบท	๑
ฉันทะ ความพอใจ	๑
คำถามท้ายบท	๑ ๗
วิริยะ ความเพียร	๑ ๘
คำถามท้ายบท	๒ ๗
จิตตะ เอาใจใส่	๒ ๘
คำถามท้ายบท	๓ ๕
วิมังสา หมั่นทบทวน	๓ ๗
คำถามท้ายบท	๔ ๕

นายพร มติทอง

อิทธิบาท ๔ ประการ เริ่มเรื่อง

เด็กชายสมนึก เจริญธรรม อายุได้ ๑๐ ขวบ เป็น
เด็กฉลาด มีความกตัญญู กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ ๓
เย็นวันหนึ่ง ในขณะที่กำลังเล่นอยู่กับนายสมจิตต์ เจริญธรรม
บิดาของตน ขณะกำลังทักทายทักหาหน้าเรือนได้พบคนว่า
เมื่อวันก่อน คุณพ่อสอนให้ผมหมั่นเล่าหมั่นเรียน ต่อไปเบื้อง
หน้าจึงจะได้มีความสุข ผมยังไม่ทราบว่า ทำไมการเล่าเรียน
จึงทำให้คนมีความสุข ผมเคยได้ฟังคุณครูอธิบายว่า
ความสุขคือความสบาย ก็เกิดสงสัยยิ่งนักให้ไปนั่งเรียนหนังสือ
หลังซอกหลังเขื่อนั้น จะมีความสุขอย่างไร ผมคิดว่า ถ้า
ไม่ต้องไปโรงเรียน และได้วิ่งเล่นตามความพอใจ น่าจะมี
ความสุขมากกว่า

นายสมจิตต์บิดา แล้วพูดว่า ที่ครูอธิบายให้เจ้าฟังว่า
ความสุขคือความสบายนั้น ถูกแล้ว แต่เรื่องความสุข เจ้า
ยังเข้าใจไม่ถ่องแท้ พ่อจะอธิบายให้เจ้าฟัง ต่อจากที่ครูของเจ้า
ได้อธิบายไว้แล้ว สุขหรือความสบายนั้น เมื่อพูดเป็น

ส่วนรวม ย่อมเกิดแต่การได้สมประสงค์ คนเรา เมื่อต้อง
 ประสงค์สิ่งใดแล้ว ได้สำเร็จสมความประสงค์ของคนก็มีความ
 สุขสบายก็ แต่ถ้าไม่สำเร็จสมประสงค์ ก็ไม่มีความสุขสบาย

หลักที่ว่า ความสุขเกิดแต่การได้สมประสงค์ เป็น
 หลักที่ใช้ได้ทั่วไป เช่นคนเจ็บไข้ ย่อมมีความประสงค์ที่จะให้
 คนหายจากเจ็บไข้ เมื่อหายสมประสงค์ ก็เกิดความสุขสบาย
 ขึ้น คนจน ย่อมมีความประสงค์ที่จะได้ทรัพย์สินเงินทอง เมื่อได้
 สมประสงค์ ก็เกิดความสุขสบายขึ้น ดังนี้เช่นต้น

เพราะฉะนั้น ทว่า ถ้าไม่ต้องไปโรงเรียน และได้
 วังเล่นตามความพอใจ จะมีความสุขสบายนั้น พ่อไม่คัดค้าน
 เพราะถูกต้องกับหลักที่พ่อได้กล่าวมาแล้ว คือเมื่อเจาความ
 ประสงค์นั้น ถ้าได้สมประสงค์ของเจ้า เจ้าก็รู้สึกสบาย แต่
 ความสบายเพียงเท่านั้น ไม่เป็นของสำคัญอะไร ถ้าเจ้ามิ
 เห็นแก่ความสบายในการว้างเล่น คือไปเบี่ยงหน้าเจ้าจะต้อง
 ลำบาก คนเราจะเป็นเด็กอยู่เรื่อยไปเมื่อไร ย่อมระตังเคยโต
 เป็นผู้ใหญ่ขึ้นทุกวัน เมื่อเป็นเด็ก มีพ่อแม่แม่ทำให้กินให้ใช้ ก็
 ยังไม่มีห่วงในเรื่องการหาเงินหาอยู่ พ่อจะว้างเล่นหาความสบาย
 ได้ แต่เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้น หรือเมื่อหาอยู่พ่อแม่ไม่แล้ว
 ใครจะหาให้กินให้ใช้ จะมีว้างเล่นหาความสบายตามความ

ชอบใจอยู่อย่างไรก็ได้ จำเป็นจะต้องหากินหาอยู่ด้วยตนเอง ถ้า
ยังมีเหย้ามีเรือน มีครอบครัวด้วยแล้ว การหากินหาอยู่ ก็
จะต้องให้ไต่มา กพอเพียงแก่ครอบครัวของตน

ตามที่พ่อไต่พ่มาขึ้น เจ้าคงจะเห็นได้ว่า ความประสงค์
ของคน จะคงที่อยู่ไม่ได้ จำเป็นจะต้องเปลี่ยนไป เมื่อเป็นเด็ก
ถึงหากมีความประสงค์เพียงแต่จะวิ่งจะเล่น เมื่อมีอายุเป็น
ผู้ใหญ่ขึ้น ก็ยังมีความประสงค์ในการหากินหาอยู่ ยิ่ง
บางคน ที่เป็นคนใจกว้างขวางใหญ่โต ก็จะต้องมีความ
ประสงค์ที่จะไต่เกียรติยศชื่อเสียง หรือความนับหน้าถือตา
เมื่อความประสงค์ของคน จำต้องเปลี่ยนไปเช่นนั้น พ่อจึงได้ว่า
ถ้าเจ้ามีพระวงศ์จะวิ่งจะเล่น ไต่ไปเบื้องหน้าเจ้าจะต้องลำบาก
ขึ้นเป็นเพราะเหตุไร

มีคำสุภาษิตกล่าวสอนใจไว้ว่า เมื่อน้อยให้หาวิชา ให้
หาทรัพย์สิ้นมาเมื่อใหญ่ เจ้าจงกำหนดเจ้าคำสุภาษิตข้อนี้ไว้
แล้วจงออกตั้งใจ ฟังคำอธิบายของพ่อต่อไป

คนทุกคน จะมีชีวิตอยู่ได้ ก็อาศัยที่มีกินมีอยู่ ถ้าไม่มี
กินไม่มีอยู่ จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้เลย ถ้าจะถามว่า การกินการ

๑. ชีวิต คือความเป็นอยู่ ได้แก่ความที่ยังไม่ตาย

อยู่ของคนอาศัยอะไร ก็ต้องว่า อาศัยทรัพย์สิน ทรัพย์สินคือ
 อะไร ทรัพย์สินนั้น ได้แก่สิ่งที่มีรูปร่างและไม่มีการรูปร่าง ซึ่ง
 อาจมีราคาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้ และอาจถือเป็นของคน
 ใด ในจำพวกทรัพย์สินทั่วๆ ไป เงินทองเป็นทรัพย์สินที่สำคัญ
 ที่สุด เพราะเงินทองเป็นเครื่องมือซื้อขายสิ่งของที่ต้องการ เพื่อ
 เหมามาเป็นมาอยู่ได้สะดวกกว่าทรัพย์สินอย่างอื่นๆ เงินทอง
 จึงเป็นของที่คนทุกคนอยากได้ อยากมี ใครมีเงินมีทองมาก ก็
 เรียกว่าเป็นคนมีทรัพย์ คนมีทรัพย์นั้น คนโดยมากย่อมนับถือ
 ทำนุสนทรรู้ นักแต่งบทกลอนชั้นเอกของไทย จึงได้กล่าวเป็น
 คำกลอนไว้ว่า ทุกวันนมทรัพย์เขานับถือ ดังนี้

ทรัพย์สินเงินทองนั้น ถ้ามีใครใคร่ยกให้หรือมีใครรับ
 มรดกจากพ่อแม่ หรือผู้ใดแล้ว เราจะหามาได้ ก็ด้วยประกอบ
 การงาน การงานที่เป็นเหตุให้ได้ทรัพย์สิน เมื่อกกล่าวโดยย่อมี
 ๒ อย่าง คือการงานที่ชั่วอย่างหนึ่ง การงานที่ชชอบอย่างหนึ่ง

- มรดก คือทรัพย์สินของผู้ตาย ซึ่งตกทอดมาเป็นกรรมสิทธิ์
 ของลูกหลานวงญาติหรือคนผู้ตายได้ ทำพินัยกรรมเจาะจง
 ให้แก่คนยังมีชีวิตอยู่

การงานที่ชั่ว ได้แก่การงานของคนที่ทำกินในทางทุจริต ทำ
 ความเกะกะรอนให้แก่คนอื่นและตัวเอง ทว่าทำความเกะกะรอน
 ให้แก่คนอื่น ก็เพราะคนอื่นต้องเสียหาย เพราะการกระทำ
 ของคนทุจริต ทว่าทำความเกะกะรอนให้แก่ตัวเอง ก็เพราะ
 การทำกินในทางทุจริตนั้น เป็นการผิดกฎหมายผิดศีลผิดธรรมมี
 ตัวจะต้องได้รับโทษเพราะการกระทำนั้น ผู้ที่เป็นคนฉลาด มี
 ปัญญา จึงได้หลีกเลี่ยงงานการงานที่ชั่ว เลือกรับแต่
 การงานที่ชอบ อันเป็นการสุจริต ไม่ทำความเกะกะรอนให้
 แก่คนอื่นและคนอื่น

การงานที่ชอบ มีหลายอย่างหลายประการ ที่เป็นการ
 หนัก ต้องทำด้วยเรี่ยวแรง ด้วยกำลังวังชา ถึงกับต้องเหน็ด
 เหนื่อย อย่างที่เรียกว่า เหน็ดไหลไคลย้อย หรือที่เรียกว่า

-
- ทุจริต คือความประพฤติชั่ว เช่นทำโจรกรรมลักทรัพย์ เป็นต้น
 - ๒ ศีล คือความประพฤติทางกาย วาจาเรียบร้อยดี ไม่มีโทษ
 - ๓ ธรรม คือความประพฤติทั้งสาม ทั้งขึ้นไปกว่าศีล
 - ๔ ปัญญา คือความรู้จักผิดชอบชั่วดี
 - ๕ สุจริต คือความประพฤติชอบ

ชายเหงื่อต่างน้ำ ก็มี ที่เป็นการเบา ทำด้วยวิชาความรู้ ก็มี
พอได้พักมานานแล้ว พอจะขอถามเข้าข้างว่า คนจำพวกใด
ต้องทำการหนัก และคนจำพวกใด จะหาการเบาทำได้

เด็กชายสมณกนกน้อยสักระหนึ่ง แล้วตอบว่า คนที่
ไม่มีวิชาความรู้ต้องทำการหนัก คนที่มีวิชาความรู้ จึงจะหา
การเบาทำได้

นายสมจิตต์ยิ้มด้วยความพอใจในคำตอบของบุตร แล้ว
พูดว่า เจ้าตอบเช่นนั้น ถูกแล้ว ทนเจ้าลองตอบอีกสักครั้งว่า
คนควรหาวิชาความรู้เมื่อไร คือควรหาเมื่อยังเป็นเด็ก หรือ
ควรหาเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว

เด็กชายสมณกนก จำคำสัจที่บิดาถามขึ้นอย่างเมื่อสักครู่
นี้ได้ จึงตอบว่าคนควรหาวิชาความรู้เมื่อยังเป็นเด็กซื่อซื่อ
เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ จะไปใช้วิชาความรู้นั้น ทำการ
เบาๆ ได้

นายสมจิตต์ ชอบใจในคำตอบของบุตร จึงพูดว่า นึก
ถูกของเจ้าอีก คนเรา เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว มักจะลืมนึก
ที่จะต้องทำมาหากิน จะปลุกเวลาไปแสวงหาวิชาความรู้ไต่ยาก
ที่สุด แต่เมื่อยังเป็นเด็กนั้น มีพ่อแม่ทำมาหาเลี้ยง ไม่ต้อง

เป็นห่วงในการทำมาหากิน ย่อมมีเวลาแสวงหาวิชาความรู้
 ใต้สะกดก เพราะฉะนั้น เจ้าจะมีกังวลในการวิ่งการเล่นนัก
 ไม่ได้ ในหว่างที่ยังเป็นเด็กอยู่นั้น เจ้าต้องใช้เวลาของเจ้า
 ให้มากที่สุด สำหรับหาวิชาความรู้ใส่ตัวเจ้า พ่อจึงคิดว่า ถ้า
 เจ้าไม่เห็นแก่ความสลายในการวิ่งเล่น ค่อยไปเขียนหน้า เจ้า
 จะต้องลำบาก คือว่า เมื่อเจ้าไม่หมั่นเล่าหมั่นเรียน โตขึ้น
 เจ้าจะไม่มีความรู้ เมื่อไม่มีความรู้ เจ้าก็ต้องทำ
 การหนัก เจ้าจึงไม่ควรมีความประสงค์แต่จะวิ่งจะเล่น ควร
 เปลี่ยนความประสงค์ไปในทางเล่าทางเรียน ถ้าเจ้าเล่าเรียน
 วิชาความรู้ได้สำเร็จสมประสงค์ โตขึ้นเจ้าจึงจะมีความสุข
 สบาย หากการเขาๆ ทำได้

แต่การที่จะเล่าเรียนหาวิชาความรู้นั้น จะสำเร็จสม
 ประสงค์ได้ ก็ต้องอาศัยคุณความดีชนิดหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้า
 ได้ทรงสั่งสอนไว้ เพื่อให้คนประพฤติปฏิบัติตาม เรียกว่า
 อธิษฐาน แต่ว่าคุณหรือความดี เกรงให้สำเร็จความประสงค์
 คุณความดีที่เรียกว่าอธิษฐานนี้ พ่อจะได้อธิบายให้เจ้าฟังในวัน
 หลัง วันนั้นคำมามากแล้ว เจ้าจงไปทำการบ้านของเจ้าเถิด แล้ว
 จะได้อ่านอนแต่หัวค่ำ

คำถามท้ายบท

๑. ความสุขคืออะไร? จะเกิดขึ้นได้อย่างไร?
๒. คนมีชีวิตอยู่ได้ ด้วยอาศัยอะไร?
๓. ทรัพย์สินคืออะไร? จะหามาได้อย่างไร?
๔. การงานที่ขัดกับการงานที่ชอบ ต่างกันอย่างไร?
๕. คนควรวิพากษ์หาความรู้เมื่อไร?

ฉันทะ ความพอใจ

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พอถึงเวลาเย็น รัชประทานอาหารกันเสร็จแล้ว นายสมจิตต์ จึงชวนเด็กชายสมนึก บุตรของตนออกไปนั่งตากลมที่เกาธืยาวหน้าเรือน แล้วพูดว่า เมื่อเย็นวานนี้ พ่อได้สัญญาว่า จะอธิบายอิทธิบาทให้เจ้าฟังในวันหลัง วันนี้พ่อรู้สึกไประอกไปรังใจพอที่จะอธิบายได้ แต่เจ้ายังจำได้หรือไม่ว่า อิทธิบาทคืออะไร

เด็กชายสมนึกตอบโต้ทันทีว่า อิทธิบาทคือคุณความดี เครื่องให้สำเร็จความประสงค์ขอรับ

นายสมจิตต์ ยกมือชนลบบัรขะบุตรด้วยความเอ็นดู แล้วพูดว่า เจ้าเป็นเด็กที่มความรักจำดี ถ้าเจ้าเป็นดังนี้เสมอไป เจ้าจะเป็นคนมีวิชาความรู้ ในวันข้างหน้า ต่อไปนี้ เจ้าจงตั้งใจฟังและจำคำอธิบายของพ่อให้ดี

คำว่าอิทธิบาทนี้ ไม่ใช่ภาษาไทยแท้ ท่านลอกเอามาจากภาษามคธ ซึ่งเป็นภาษาที่พระท่านใช้สวดมนตร์สวดพรอยู่ในทุกวันนี้ คำว่าอิทธิบาทนี้ พ่อจะไม่อธิบายให้ถึถวัน ต่อไปเจ้า

มีโอกาสดูเรียนหนังสือสูงชัน เจ้าคงจะรู้ได้เอง ในทันที พ่อ
ต้องการจะอธิบายให้เจ้าฟัง เฉพาะแต่คุณความดี ที่เรียกว่า
อิทธิบาทเท่านั้น แต่เจ้าต้องจำให้แน่นว่า อิทธิบาท คือคุณ
ความดี เครื่องให้สำเร็จความประสงค์

ความประสงค์ของคนนั้น มีต่างๆ กัน แยกได้สั้น ๆ มี
๒ ประการ คือความประสงค์ที่เล็ดวิสัย คือถึงจะทำอย่างไร
ก็ไม่สามารถจะสำเร็จได้ เช่นความประสงค์จะไม่ให้แก่ ไม่ให้
เจ็บ ไม่ให้ตาย เป็นต้น ประการหนึ่ง ความประสงค์ที่ไม่
เล็ดวิสัย คือสามารถจะทำให้สำเร็จได้ เช่นความประสงค์
ที่จะไถ่หาความรู้ หรือความประสงค์ที่จะได้ทรัพย์สินเงินทอง
เป็นต้น ประการหนึ่ง อิทธิบาท ๓ เป็นคุณความดี เครื่องให้
สำเร็จความประสงค์นั้น เราต้องเข้าใจด้วยว่า ให้สำเร็จความ
ประสงค์ใด แต่ที่ไม่เล็ดวิสัยอย่างเคย

ชั้นแรกนั้น เจ้าคงกำหนดจำไว้อีกว่า อิทธิบาทนั้น มี
อยู่ ๔ ข้อด้วยกัน คือ ฉันทะ ความพอใจหนึ่ง วิริยะ ความ
เพียรหนึ่ง จิตตะ เอาใจมั่นหนึ่ง วิมังสา หมั่นตรึกตรอง
หนึ่ง

อิทธิบาท คือคุณความดีทั้ง ๔ ข้อนี้ ถ้ามีบริบูรณ์ใน
ผู้ใด ผู้นั้น ย่อมได้ถึงสิ่งที่ตนประสงค์ อันไม่เล็ดวิสัย

วันนี้ ถ้าพ่อจะอธิบายให้เจ้าฟังตลอดทั้ง ๔ ข้อ ก็จะมี
 มากเกินไป อาจทำให้เจ้าเลอะเลือน และพ่อก็ต้องเห็นค
 เห็นอ ย เพราะฉะนั้น ในวันที่ จะอธิบายแต่ข้อต้นข้อเดียวก่อน
 ถ้ามีโอกาสในวันหลัง จึงจะได้อธิบายให้เจ้าฟังน่ะ

ฉันทะ คือความพอใจ ใ้แก่ความรักใคร่ ความชอบใ
 ในสิ่งทีคนเห็นด้วยปัญญา ว่าเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน และ
 ไม่ทำให้อันอื่นต้องเสียหายแก่ใครอื่น คุณอันเป็นความเขื่อง
 กัน ทำให้คนลงมือประกอบการทำงานเพื่อให้ถึงสิ่งที่ตนประสงค์
 ด้วยความสมัครและเพียรเพียรใจ ท่านจึงได้รักเป็นอิทธิยา
 คือคุณความดี เสร็จให้สำเร็จความประสงค์ประการหนึ่ง และ
 เป็นประการแรก

คนเรา เมื่อมีความประสงค์ในสิ่งใด อันจะสำเร็จความ
 ประสงค์ได้ จำต้องผูกความพอใจรักใคร่ ให้เกิดให้มีขึ้นใน
 สิ่งนั้นก่อน เพราะความประสงค์ของคน จะสำเร็จได้ ก็ด้วย
 กระทำตามทีตนประสงค์ มิฉะนั้น ย่อมสำเร็จไม่ได้ ฉันทะคือ
 ความพอใจ เป็นคุณสำคัญขั้นต้น ชักนำคนให้กระทำการ
 เพื่อสำเร็จสิ่งที่ต้องประสงค์นั้น

แต่เรื่องความพอใจ^๕ เจ้าต้องเข้าใจให้^๕ มิฉะนั้นอาจ
 เกิดความเข้าใจผิดขึ้น เพราะความพอใจ^๕ หมายความว่า^๕ ๒
 อย่างหมายถึงความพอใจรักใคร่^๕ ในสิ่งที่เป็นคุณเป็นประโยชน์^๕
 อันเป็นคุณความดีที่เรียกว่าคุณ^๕ ๓ อย่างหนึ่ง หมายถึงการทำ^๕
 ตามความพอใจซึ่งมิใช่คุณความดี^๕ ที่ต่างกับคุณ^๕ อย่างหนึ่ง

คุณ^๕ ๓ คือความพอใจ^๕ เป็นความดี^๕ ที่ต้องปลูกให้เกิดให้^๕
 มีขึ้น^๕ คือว่าถ้าเรามีความประสงค์ในสิ่งใด^๕ ก็ต้องปลูกความ^๕
 พอใจให้^๕ มีในสิ่งนั้น ส่วนการทำตามความพอใจ^๕ เป็นโทษที่^๕
 ต้องหลีกเลี่ยงละเว้น เพราะการทำตามความพอใจ^๕ มิใช่ความ^๕
 ดี ทำตามความพอใจ^๕ เป็นทำนองเดียวกับทำตามอำเภอใจ^๕
 คือถือความเห็นส่วนตัวเป็นใหญ่^๕ มิได้ถือความถูกต้องไม่ถูกต้องไม่^๕
 ควรเป็นประมาณ^๕ เกิดทุกคน ถ้าขึ้นทำอะไรตามความพอใจ^๕
 ของตน^๕ ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่^๕ ไม่เชื่อฟังคำแนะนำจาก^๕
 เกือบของผู้ใหญ่^๕ เช่นพ่อแม่ครูบาอาจารย์เป็นต้น^๕ โต้ขึ้นเป็นเอา^๕
 ตัวไม่รอก^๕ จะมีแต่ความลำบากเกิดครั้งอื่นเป็นแน่

เพราะว่า ตามธรรมดา^๕ คนเราจะอยู่ตามลำพังตัวคน^๕
 เกียวไม่ได้^๕ จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน^๕ จึงต้องรวม^๕
 กันอยู่เป็นหมู่เป็นพวก^๕ ดังที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้^๕ อย่างประเทศไทย

เรา ก็มีคนอยู่รวมกันไม่น้อยกว่า ๑๕ ล้านคน การที่อยู่รวมกันมากมายเช่นนี้ ย่อมจะต้องมีหลักสำคัญ ที่เรียกว่ากฎหมาย กำหนดไว้ว่า ถ้าใครทำให้คนอื่นต้องเดือดร้อนเสียหาย โดยมิชอบ คนนั้นจะต้องได้รับโทษ เช่นถูกกักขังหรือจำเป็นต้น เพราะฉะนั้น ถ้าใครชอบทำอะไรตามความพอใจของตน จึงมักจะจะต้องเดือดร้อน โดยที่ก็ต้องรับโทษตามกฎหมาย เพราะการทำอะไรตามความพอใจ โดยมากย่อมเป็นเหตุให้คนอื่นต้องเดือดร้อนเสียหาย ไม่มากนัก

เจ้าสี คนที่เคยมาส่งหนังสือพิมพ์ที่บ้านเรา เมื่อจบกลางนั้น ก็เป็นคนที่ชอบทำอะไรตามความพอใจของตนคนหนึ่ง ทั้งแต่เด็กแต่จน้อยมาแล้ว ก็ชวนเจ้าสีเลยไม่มีโอกาสเป็นคนดีเหมือนอย่างคนอื่น ๆ ที่เขาพอจะทำได้ เจ้าสีต้องเข้าไปเป็นนักโทษ ถูกขังอยู่ในเรือนจำ เรื่องของเจ้าสี พ่อรักตลอด จะเล่าให้เจ้าฟัง พอเป็นตัวอย่าง

เจ้าสีเป็นเด็กกำพร้าแม่ ตั้งแต่ชายได้ ๖-๗ ขวบ บ้านเจ้าสีเมื่อก่อนก็อยู่ใกล้ ๆ กับบ้านเรา เมื่อพ่อเจ้าสียังมีชีวิตอยู่ ได้สั่งให้เจ้าสีเข้าโรงเรียน และได้พ่าร่ำสอนให้เจ้าสีพอไว้กับใครในการเรียน เหมือนอย่างพ่อที่ดีของเด็กอื่น ๆ แต่

เจ้าสี่เป็นเด็กหัวค้อ ไม่เชื่อถ้อยคำสั่งสอนของพ่อ อย่างซนิก
ที่เรียกว่าไม่เอาถ่าน เพราะฉะนั้น ถึงเจ้าสี่ได้เข้าโรงเรียน
แล้วตั้งหลายปี ก็ไม่ปรากฏว่าเรียนไปได้แค่ไหน

อันที่จริง เจ้าสี่ไม่ใช่เด็กโง่ เสียแต่เป็นเด็กที่ชอบทำ
อะไรตามความพอใจของคนเท่านั้น และความพอใจของเจ้าสี่
เมื่อเล็ก ๆ ก็มีแต่เที่ยวก๊วยเล่น เพียงแต่เที่ยวก๊วยเล่นในเวลา
เลิกเรียน และในเวลาโรงเรียนหยุด ยังไม่เป็นที่ใจ เจ้าสี่
ถึงกับหนีโรงเรียนเที่ยวเล่นบ่อย ๆ ด้วย ครั้นต่อมาเจ้าสี่โตขึ้น
มีอายุราว ๑๑-๑๒ ขวบ พ่อเจ้าสี่ได้ให้เจ้สี่เข้าโรงเรียน
กลางคืนอีก แต่เจ้าสี่เป็นคนไม่เอาถ่าน จึงขอเอาโอกาสที่ไป
เรียนกลางคืนนั้น สำหรับไปเที่ยวก๊วยหนังโกสับาย ในที่สุดเจ้าสี่
เลยกลายเป็นเด็กหน้าโรงหนัง พ่อไปดั้นหนังที่ไร ได้พบเห็น
เจ้าสี่เสมอ ด้วยเหตุนี้การเรียนของเจ้าสี่ จึงไม่ไ้ผลดี พ่อ
เจ้าสี่ต้องเสียเงินไปเปล่า ๆ ครั้นนานเข้า ทางโรงเรียนเห็น
หมดทางที่จะแก้เจ้าสี่ให้ดีได้ จึงได้คิดขอยกออกจากบัญชีของ
โรงเรียน พ่อเจ้าสี่ก็ต้องพาลรักของคน ไปฝากโรงเรียนอื่น
แต่เจ้าสี่ไม่ละพอยุ่ร้าย จึงในที่สุด ก็ไม่มีที่เรียน โตขึ้น
เจ้าสี่จึงเป็นคนไม่มีวิชาความรู้ติดตัว

อยู่นานมา พ่อเจ้าสออายุได้ ๑๘ ปี พ่อเจ้าสอก็ตายลง
บ้านช่องท้องขายเป็นของคนอื่น เจ้าสอไม่มีบ้านจะอยู่ จึงไป
อาศัยบ้านญาติอยู่ แล้วสมัครเข้าเป็นคนส่งหนังสือพิมพ์ ใ้
ค่าจ้างเดือนละ ๑๒ บาท

วันหนึ่ง เจ้าสอไปรับหนังสือพิมพ์ที่โรงพิมพ์ตามเคย
บังเอิญวันนั้น ผู้จัดการโรงพิมพ์ ได้ลืมนำเงินไว้บนโต๊ะทำงาน
๑๐ บาท เจ้าสอเห็นคนเผลอ เลยคว้าเอามาใส่กระเป๋า เป็น
ของคน ผู้จัดการโรงพิมพ์พินิจขึ้นได้ มาหาคนเห็นหายไป จึง
ให้คนตามตำรวจมาค้นได้ในตัวเจ้าสอ เจ้าสอเลยต้องไปเป็น
นักโทษ ถูกขังอยู่ในเรือนจำนักโทษ

เรื่องของเจ้าสอ ที่พอนำมาเล่าให้เจ้าฟัง ก็เพื่อให้เจ้า
เห็นได้โดยตลอดว่า การที่เจ้าสอต้องเฝ้ากรอนลำยากอยู่เคียว
เป็นเพราะอะไร ที่สำคัญ ก็เพราะเจ้าสอชอบทำอะไรตาม
ความพอใจของคน คือเมื่อเล็กๆ เจ้าสอจะเที่ยวก็เที่ยว นก
จะเล่นก็เล่น ไม่รู้จักปลงความพอใจในการเล่าเรียน เมื่อ
โตขึ้นจึงเป็นคนไม่มีวิชาความรู้ ต้องไปทำงานส่งหนังสือพิมพ์
ได้เงินเพียงเดือนละ ๑๒ บาท ถึงกระนั้นก็ยังขวยยังดี แต่
เจ้าสอ ไปเกิดทำตามความพอใจของคนเข้างอก คือคนจะอะไร

ก็ชะโมยเข้าวังๆ เจ้าสิ่งต้องตกคุกตกตาราง เลี้ยงผู้เลี้ยงคน
ไป

พอจึงขอเค้นเจ้าว่า เจ้าจงอย่าทำอะไรตามความพอ
ใจของคนเป็นอันขาด เมื่อยังเป็นเด็กเป็นเล็กอยู่ ต้องเชื่อถ้อย
ฟังคำพ่อแม่และครูบาอาจารย์ ที่ได้กล่าวสั่งสอน ถึงเจ้าจะ
พอใจในการวิ่งการเล่น เจ้าก็ต้องพยายามละเลิกความพอใจ
นั้นเสีย เพราะการวิ่งการเล่นนั้น ทำให้เสียเวลาเล่าเรียน ไม่
เป็นประโยชน์แก่ตัวเจ้า รังแต่จะให้เจ้าเป็นคนโง่เมื่อโตขึ้น
เป็นการให้โทษ ไม่มีคุณอะไร ส่วนการเล่าเรียนหาวิชาความ
รู้ เป็นการสมควร มีแต่คุณประโยชน์ ไม่มีโทษ ถึงเจ้าจะ
ไม่พอใจ เจ้าก็ต้องพยายามปลุกความพอใจ ให้เกิดให้มีขึ้น
ให้ได้

การที่จะปลุกความพอใจในการเล่าเรียนนั้น เจ้าควร
ปลุกด้วยอุบายอันชอบ คือคิดให้เห็นคุณประโยชน์ของวิชา
ความรู้ ว่าจะเชิดชูคนให้เป็นคนฉลาด สามารถในกิจการที่
จะทำให้เกิดความดีความเจริญ เป็นทางให้ได้เกียรติยศชื่อ
เสียง ดังนั้น เจ้าก็จะเกิดฉันทะ คือความพอใจในการเล่าเรียน
ขึ้นได้ เมื่อมีฉันทะความพอใจแล้ว เจ้าจะเล่าเรียนด้วยความ
สนุกและเพลิดเพลินไป

ฉันทะคือความพอใจ เป็นคุณความดีเบื้องต้น ชักนำ
 คนให้ประกอบกิจการ เพื่อสำเร็จตามความประสงค์ ทั้งพอ
 ใจอธิบายมานั้น ท่านจึงยกเป็นคุณความดีที่เรียกว่า อธิษาท
 ประการหนึ่ง

ก่อนเข้านอนวันนี้ พยายามให้เร้าท้องค้ำกลอน ให้ชนอก
 ขึ้นใจสักบทหนึ่ง จะได้เป็นอุบายให้เราเกิดฉันทะ ความพอใจ
 ในวิชาความรู้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ค้ำกลอนนั้น ว่าดังนี้

อันวิชาความรู้ครูสั่งสอน

ย่อมแน่นอนชูเชิดเกิดศกศิศ

ถึงเผ่าพงศ์วงศ์ไพร่ไขผู้ดี

ก็อาจมีเกียรติยศปรากฏไกล ฯ

คำถามทำแบบท

๑. อธิษาทคืออะไร? มีกี่อย่าง อะไรบ้าง?
๒. ความประสงค์ของคน จะสำเร็จได้ด้วยอาศัยอะไร?
๓. ความพอใจที่เรียกว่าฉันทะ ต่างกับการทำตาม
 ความพอใจอย่างไร?

๔. การทำตามความพอใจ ก็หรือไม่ใช้อย่างไร?

๕. จะปลูกฉันทะคือความพอใจ ด้วยอุบายอย่างไร?

วริยะ ความเพียร

ต่อมาอีกวันหนึ่ง เป็นเวลาเย็น นายสมจิตตกยเกิดชาย
สมนึก ช่วยกันพรวนดินคันไม้ทหลังบ้าน จนรู้สึกเหนื่อย จึง
เข้าไปนั่งพักที่โคนต้นไม้ เด็กชายสมนึกเหลียวไปเห็นจอม
ปลวกทรมารวัยาน จึงพูดกับยัยตาของตนว่า คุณพ่อชอวัย ผม
ประหลาดใจเหลือเกิน เจ้าตัวปลวกมันเป็นตัวที่มีความร่างกายเล็ก
นิดเดียว ไม่น่าจะมีเรี่ยวแรงอะไรเลย แต่เหตุใดมันจึง
สามารถช่วยกันขนดิน ขนมาก่อสร้างเป็นที่อยู่ของมันได้ จน
เป็นรังใหญ่โตถึงเพียงนี้

นายสมจิตได้ฟังดังนั้น จึงว่า เจ้าเป็นคนช่างสังเกต
มาก คนเราจะเป็นคนฉลาดมีความรู้ ก็อาศัยที่เป็นคนช่าง
สังเกตนประการหนึ่งด้วย เรื่องของตัวปลวก เช่นเรื่องที่เจ้า
ควรเอาใจใส่ขย้เหมือนกัน เพราะเกี่ยวกับเรื่องของคุณความดี ที่
เรียกว่าทศิยาทศอที่ ๒ คือ วริยะ ซึ่งพอจะถือโอกาสอธิบาย
ให้เจ้าฟังในเวลาพักเถียว

วิธีนี้ คือความเพียร ใ้แก่ความพยายาม ความ
 ขากัน และความก้าวไปข้างหน้า ไม่ถอยหลัง เมื่อวันก่อน
 พ่อได้อธิบายเรื่องความพอใจที่เรียกว่าฉันทะ อันเป็นอิทธิยา
 ชัยอัน ให้เจ้าฟังโดยถ้วนแล้ว เจ้าคงจำได้กว่าอิทธิยา
 คือคุณความดี เครื่องให้สำเร็จความประสงค์นั้น มี ๔
 ประการด้วยกัน และจำต้องทำให้เกิดให้มีขึ้นทั้ง ๔ อย่าง
 จึงจะให้สำเร็จสิ่งที่ต้องประสงค์ อันไม่เหลืออวิสัยได้ วิธีนี้คือ
 ความเพียร ก็เป็นอิทธิยาประการหนึ่ง ซึ่งจะต้องทำให้เกิด
 ให้มี เช่นเดียวกับฉันทะคือความพอใจ ที่พ่อได้อธิบายมาแล้ว
 ลักษณะของความเพียรพยายาม ก็คือหมั่นขยันกล้าหาญ
 ไม่ย่อท้อ เรียกอย่างรวบๆ ว่า ขยันหมั่นเพียร ความขยันหมั่น
 เพียรเป็นคุณความดีสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้คนประกอบ
 การงาน จนถึงความสำเร็จสมประสงค์ ท่านจึงจัดเป็นองค์
 อิทธิยาประการหนึ่ง

คนเรา ถึงจะมีฉันทะคือความพอใจรักใคร่ ในสิ่งที่เป็น
 คุณเป็นประโยชน์ อันเป็นที่ต้องประสงค์ก็ตาม แต่ถ้าขาด
 ความเพียรพยายาม ที่จะประกอบกระทำในสิ่งนั้นๆ แล้ว อันจะ
 สำเร็จความประสงค์ของตนได้เป็นไม่มี ชื่อนี้เป็นเพราะอะไร พ่อ
 จะให้พ่อทำให้เจ้าฟังแต่ย่อๆ พ่อได้ความ

ความประสงค์ของคน มีใช้จะสำเร็จได้เพียงด้วยความ
 ศึกษาค้นคว้าอย่างเกี่ยว ต้องได้ประกอบได้กระทำ ตามที่คน
 ศึกษาค้นคว้าจะสำเร็จสมประสงค์ได้ เหมือนอย่างว่า ถ้าเจ้า
 ประสงค์จะเป็น คนมั่งมี ทรัพย์สินเงินทอง และเจ้าก็มีความพอใจ
 รักใคร่ ในทรัพย์สินเงินทองนั้น แต่เจ้าไม่ทำการงาน อัน
 จะเป็นทางให้ได้ทรัพย์สินเงินทอง ดังนี้ เจ้าจะเป็นคนมั่งคั่งมี
 สมประสงค์ได้อย่างไร หรือว่าถ้าเจ้าประสงค์จะเป็นคนฉลาด มี
 วิชาความรู้ และเจ้าก็มีความพอใจรักใคร่ ในวิชาความรู้นั้น
 แต่เจ้าไม่เพียรพยายามเล่าเรียน ที่จะให้ได้วิชาความรู้ ดังนี้
 เจ้าจะเป็นคนฉลาดมีวิชาความรู้ได้อย่างไร

เพราะฉะนั้น ฉะนั้นคือความพอใจรักใคร่ ซึ่งเป็นเพียง
 ความคิดนึกในใจ จึงเป็นแต่เหตุเบื้องต้น ที่จะให้ลงมือกระทำ
 กิจการ ตามที่มุ่งประสงค์เท่านั้น แต่ในเวลากระทำนั้น อาจ
 มีความขัดข้องเข้ามาขัดกันได้ ความขัดข้องอย่างสำคัญ ก็คือ
 ความเกียจคร้าน คนทุกคน ถ้าลงได้มีความเกียจคร้านเช่น
 เจ้าเรอนแล้ว แม้จะประกอบกิจการอันใด ก็ไม่อาจให้สำเร็จ

-
- เช่นเจ้าเรอน คือเป็นประจํา คนที่มีความเกียจคร้านเช่น
 ประจํา เรียกว่าคนขเกียจ เป็นคนที่ใช้ไม่ได้

สมประสงค์ได้ ต่อเมื่อไม่มีความเกียจคร้าน เพียรพยายาม
กระทำไป จึงจะได้สำเร็จสิ่งที่ต้องประสงค์

ตัวปลวก ถึงแม้จะเป็นสัตว์มีร่างกายเล็กก็จริง แต่มัน
รู้จักขยัน ไม่ย่อท้อต่อการทำงานของมัน ต่างช่วยกันขนดินที่ละ
เล็กละน้อย ตามกำลังความสามารถที่จะทำได้ โดยมีไ้เห็น
แก่ความเหน็ดเหนื่อย มีความพากเพียรพยายามเป็นเบื้องหน้า
มันจึงสามารถทำรังไ้ใหญ่โต เป็นที่อยู่ด้วยความสะดวกสำราญ
สมความประสงค์ของมัน คงที่เราไ้เห็นอยู่ทุกวัน

ตัวปลวกเป็นสัตว์ชนิดเล็ก และไม่มีความคิดความ
ฉลาดเหมือนอย่างคน มันยังสามารถทำกิจการที่ใหญ่โตเกิน
ตัวสำเร็จได้ คนเรามีร่างกายทั้งใหญ่ทั้งโต ยิ่งกว่าตัวปลวก
เป็นไหนๆ แล้วยังมีความคิดความฉลาด เป็นคุณสมบัติ
พิเศษอีก ถ้าไม่มีความขยันหมั่นเพียร ทำกิจการงานที่เป็น
คุณเป็นประโยชน์ ก็จะเป็นที่น่าอับอายแก่ปลวกยิ่งนัก ด้วยเหตุนี้
เมื่อเราจะประกอบกิจการอะไร เราจึงนึกถึงปลวกเป็นตัวอย่าง
ทั้งหน้าปากเพียร ทำการงานให้สำเร็จจงได้ จึงจะสมกับที่เรา
เกิดมาเป็นคน ไม่ต้องอายแก่ปลวก

-
- คุณสมบัติ คือความถึงพร้อมด้วยคุณงามความดี ไ้แก่
ความเป็นคนมีความดีในคน

คนทุกคน ต่างก็อยากจะทำด้วยกันทั้งนั้น แต่เพราะไม่รู้
 ว่าอะไรดี หรือรู้ว่าอะไรดีแล้ว แต่ด้วยความเกียจคร้านของ
 ตน มิได้ชวนช่วยเพียรพยายาม ทำความดีให้สำเร็จ ถึง
 ริงก็ไปไม่ได้ เวลาอันแจ่มแจ้งเป็นปกติได้พบเห็นอะไรในโลกน้อย
 เต็มที่ ย่อมจะรจกผกชอชวักไค่น้อย พอจึงได้พราสาสนเจ้า
 เพื่อให้เจ้าใคร่เสียก่อน ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไร
 ไม่ควรทำ เมื่อเจ้ารู้แล้ว ก็ต้องเป็นหน้าที่ของเจ้า ที่จะต้องใช้
 ความเพียรพยายามทำไป เจ้าจึงจะเป็นคนดีคนโต

ความเพียรนั้น จำต้องใช้ในการกระทำทุกอย่าง อันจะ
 ให้เกิดคุณเกิดประโยชน์ แต่ถ้าจะกล่าวตามหลัก ความเพียร
 นั้น ควรต้องใช้ในการเหล่านี้ คือ ในการละชั่วประพฤติกิ
 อย่างหนึ่ง ในการประกอบการทำมาหากินอย่างหนึ่ง ในการ
 เล่าเรียนหาวิชาความรู้อย่างหนึ่ง

เพียรละชั่วประพฤติกิ หมายความว่า การใดเป็นการชั่ว
 จะให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย แก่ตนและคนอื่น ต้อง
 พยายามละการนั้น อย่าทำเข้า แต่ถ้าการเป็นการดีแต่จะให้
 เกิดประโยชน์และความสุข ทั้งคนอื่นก็ไม่เดือดร้อนเสียหาย
 ต้องเร่งพยายามทำการนั้น ดังนี้ ชั่วว่าเพียรละชั่วประพฤติกิ

ในเบื้องต้น

เจ้าควรเพียรพยายามละเว้นความชั่ว

เหล่านั้นก่อน คือการประทุษร้ายชีวิตและร่างกายคนอื่นและสัตว์
 อื่น การประทุษร้ายทรัพย์สินของคนอื่น การล่วงประเวณี
 ในลูกเขาเมียเขา การพูดคำเท็จทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด การกิน
 เหล้าเมายา รวมเป็น ๕ อย่างด้วยกัน คนที่ควรไปรับโทษ
 ถูกกักขังหรือจำอยู่ในเรือนจำ ที่เรียกว่านักโทษ โดยมากเป็น
 เพราะกระทำความชั่วเหล่านั้น จึงต้องได้รับความทุกข์เข็ญ
 ถึงกับต้องเสียผู้เสียคน ความชั่วเหล่านั้น เจ้าควรจะต้องละเว้น
 เสีย ถ้าละเว้นได้ ก็เรียกว่าเจ้าเป็นคนมีศีล คือมีความ
 ประพฤติทางกายวาจาเรียบร้อยดี ไม่มีโทษ

ส่วนความคดเจ้าควรเพียรพยายามกระทำในขั้นต้นนี้ กับ
 อยู่ ๕ ข้อเหมือนกัน คือ มีความรักใคร่สงสาร ปรารถนา
 ให้คนอื่นดีด้วย มีความสุภาพความทุกข์หนึ่ง ทำมาหากิน
 ในทางที่ชอบหนึ่ง ยินดีแต่ในคำครองของตน แต่เวลานี้เจ้ายัง
 เป็นเด็ก ยังไม่มีคำครอง ต่อไปโตขึ้น ก็ต้องหาคำครองตาม
 ธรรมเนียม อย่างที่เรียกว่าเข้าทางคดออกทางประคองหนึ่ง เป็น
 คนมีความสัจความจริงหนึ่ง ทำการงานด้วยความระมัดระวัง

มีความรอบคอบหนึ่ง คนที่มีความประพฤติดีดังนี้ ท่านเรียกว่า
เป็นคนมีธรรม เจ้าควรประพฤติตนเป็นคนมีธรรมด้วย

คนที่เพียรละชั่วประพฤติดี จนเป็นคนมีศีลมีธรรมดังนี้
ก็ชื่อว่าเป็นคนดี จะอยู่ที่ไหน ก็มีแต่คนรักใคร่นับถือ ส่วน
คนที่ไม่มีศีลไม่มีธรรม ย่อมเป็นที่รังเกียจของคนทั่วไป ไม่มี
ใครรักใคร่นับถือ พอจึงได้สอนให้เจ้าเพียรละชั่วประพฤติดี จะ
เป็นคนมีศีลมีธรรมขึ้น

เพียรทำมาหากินนั้น พอได้เคยพูดให้เจ้าฟังแล้วว่า คน
เราต้องอาศัยทรัพย์สินสำหรับกินอยู่ใช้สอย และได้พูดให้เจ้า
ฟังเหมือนกันว่า ทรัพย์สินนั้นนอกจากจะมีผู้ยกให้หรือได้รับ
มรดกแล้ว เราจะสามารถได้ ก็ด้วยประกอบการทำมาหากิน ใน
การทำมาหากินนั้น ต้องอาศัย ความขยันหมั่นเพียร เป็นสำคัญ
มิฉะนั้นจะเป็นคนหาเงินไม่ทันเพื่อน คนเกียจคร้านไม่ทำงาน
ย่อมหาทรัพย์สินไม่ได้ ผู้ท่านจึงได้ว่า คนหมั่นย่อมหาทรัพย์
ได้ ดังนี้

การเพียรทำมาหากินนั้น ควรคนเงินเป็นตัวอย่าง คน
เงินเมื่อเข้ามาเมืองไทย มิใช่เขาได้ขนเอาทรัพย์เงินทองเข้า
มาด้วยมือไร เขามักคดโกงมาแต่เดิณแล้วและเล่ห์เหลี่ยมเท่านั้น

อาศัยที่เขาเป็นคนขยันหมั่นเพียร ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก
ประกอบการทำงานด้วยความขยันไม่ทอดทิ้ง ในชั้นต้นก็เป็น
เพียงลูกจ้างเขาก่อน พอมีทุนบ้างเล็กน้อย ก็ขายของเที่ยวเว
ขาย พอได้ทุนมากเข้า ก็ตั้งร้านค้าขายเล็กๆ น้อยๆ แล้ว
ค่อยขยายขยายให้ใหญ่โตขึ้น ในที่สุดก็เป็นเจ้าสัวเงินทองมาก
มาย ทั้งนี้ก็เพราะความขยันหมั่นเพียรนั่นเอง

แต่เจ้าเวลานั้นเป็นเด็ก ยังไม่มีความชำนาญในการทำกิน หน้าที่
ของเจ้าโดยเฉพาะก็มีเพียง ๒ อย่าง คือต้องช่วยพ่อแม่
ทำงานในบ้านบ้างเล็กน้อย ในเวลาว่างจากโรงเรียนหรือใน
เวลาหยุดเรียนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการสำคัญใน
ชีวิตของเจ้า ก็คือการเล่าเรียนหาวิชาความรู้ใส่ตัว ในการ
เล่าเรียนนั้น เจ้าจะต้องใช้ความเพียรพยายามให้มากที่สุด เจ้า
จึงจะได้อะไรวิชาความรู้สมประสงค์ เพราะวิชาความรู้นั้น ไม่ใช่
จะไปตกไปดวงเอาได้ตามสบายใจ ต้องใช้เวลาเรียนกันนานๆ
จึงจะรู้ได้ก็ ในการหาวิชาความรู้นั้น เจ้าควรใช้ในที่
๕ สถาน คือหมั่นฟัง หมั่นคิด หมั่นถาม หมั่นเขียน

คนเราจะมีความรู้ได้ ชั้นต้นก็ต้องอาศัยการฟังก่อนเช่น
ฟังคำอธิบายของครูอาจารย์เป็นต้น หมั่นฟังย่อมได้ประโยชน์

ถึง ๕ อย่าง คือใจที่ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟังหนึ่ง สิ่งใจที่เคยฟังแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจซัก ย่อมเข้าใจซักขึ้นหนึ่ง ทำให้หายความเคลือบแคลงสงสัยหนึ่ง ทำให้ความเห็นให้ถูกต้องตรงความจริงหนึ่ง ใจที่คล่องใสห่างจากความคิดฟุ้งซ่านหนึ่ง

เมื่อใจที่ฟังคำอธิบายอันใดแล้ว เจ้าต้องหมั่นนำมาคิดนึกตรึกตรอง จึงจะได้ความเข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น ถ้าคิดไตร่ตรองแล้ว ไม่สามารถจะเข้าใจได้ เจ้าต้องหมั่นไต่ถามครหาจารย์ของเจ้า ท่านจะได้อธิบายให้เจ้าฟังจนแจ่มแจ้ง หรือเจ้าจะไต่ถามคนอื่นที่มีความรู้ความเข้าใจดีกว่าเจ้าก็ได้ เมื่อมีความเข้าใจได้แล้ว เจ้าต้องหมั่นซัดหมั่นเขียน ความจริงของเจ้าจึงจะมั่นคงและกว้างขวางขึ้น

ความขยันหมั่นเพียรในการหาวิชาความรู้ ซึ่งควร ใช้ในที่ ๔ สถานนี้ เป็นการสำคัญสำหรับคนเล่าเรียน เจ้าต้องเอาใจใส่จงจำไว้ จะใจที่เป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดความพากเพียรขึ้น ท่านผู้รักก่อน ท่านได้กล่าวเป็นหัวใจสั้นๆ ไว้ เพื่อให้จำได้ง่ายว่า ส จิ ปุ ลิ ส คือหมั่นฟัง จิ คือหมั่นคิด ปุ คือหมั่นถาม ลิ คือหมั่นเขียน เจ้าจงจำไว้เถิด

นี่ก็เขียนมากแล้ว เราไปอาบน้ำกินข้าวกันที แต่พอขอให้เจ้าจำคำกลอนสอนใจไว้อีกบทหนึ่งว่า

หมั่นพากเพียรเรียนหาวิชาไว้
 เบื่องหน้าไปจะประเสริฐเลิศนักหนา
 มัวเกียจคร้านนานไปไร้วิชา
 ย่อมจะพาดกทุกข์ไม่สุขเลย ฯ

คำถามท้ายบท

๑. ความเพียรคืออะไร? อะไรเป็นข้าศึกของความเพียร?
๒. ความเพียรทำให้สำเร็จสิ่งที่ต้องประสงค์ได้อย่างไร?
๓. ควรใช้ความเพียรในที่เช่นไรบ้าง?
๔. คนจีนที่มาเป็นคนมั่งมีในเมืองไทยนั้นเพราะอะไร?
๕. เพียรหาวิชาความรู้นั้น ควรใช้ในที่สถาน อะไรบ้าง?

จิตตะ เอาใจใส่ไก่

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง เป็นเวลาค่ำ เด็กชายสมนึกทำการบ้านเสร็จแล้ว นายสมจิตต์จึงชวนไปนั่งเล่นบนเก้าอี้ยาวที่สนามหญ้าหน้าเรือน แล้วพูดว่า พ่อเห็นเจ้าทำการบ้านเสร็จแล้ว ไม่มีอะไรกังวลอะไร จึงได้ชวนมานั่งเล่น คิดว่าจะอธิบายอิทธิบาทให้เจ้าฟัง ต่อจากที่ได้อธิบายไว้แล้ว แต่เจ้ายังจำได้ก็บอกหรือว่าอิทธิบาทคืออะไร พ่อได้อธิบายแล้วก็ขอ ข้อไหนว่ากระไร

เด็กชายสมนึกตอบว่า ผมยังจำได้ขอรับ อิทธิบาทคือ คุณความดี เครื่องให้สำเร็จความประสงค์ คุณพ่อได้อธิบายแล้ว ๒ ข้อ คือคุณตะความพอใจ กับวิริยะความเพียร

นายสมจิตต์ได้ฟังจึงว่า ลูกของเจ้าแล้ว นับว่าไม่เลว แรงที่พ่อได้อธิบายให้เจ้าฟังอย่างมากมายเจ้าก็เข้าใจความสำคัญไว้ได้ ต่อจากนี้พ่อจะอธิบายอิทธิบาท ข้อที่ ๓ คือ จิตตะให้เจ้าฟังอีก

จิตตะ คือเอาใจใส่ลงไป ได้แก่ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น
ไม่วางธุระ หมายความว่า คนเราเมื่อมีความประสงค์ในสิ่งใด
จำต้องเอาใจใส่ลงในสิ่งนั้น ไม่ละเลยเพิกเฉยทอดธุระเสีย มี
ความผูกพันมั่นหมายในสิ่งนั้นเป็นปรกติของตน คุณความดี
ข้อนี้ ย่อมเป็นสำคัญในกิจการทุกอย่าง เป็นทางที่จะให้สำเร็จ
สมประสงค์ คนทุกคนเมื่อประกอบกิจการอันใด ถ้ามิได้เอาใจ
ใส่ลงไปในการอันนั้นแล้ว แม้จะมีความพอใจรักใคร่ และ
มีความเพียรพยายามอยู่ก็ดี ย่อมยากที่จะให้กิจการนั้นสำเร็จ
สมความประสงค์ของคนได้ ต่อเมื่อได้เอาใจใส่ลงไปอยู่ในกิ
การนั้น ไม่วางธุระเสีย จึงจะสำเร็จสมประสงค์ได้ จิตตะคือ
เอาใจใส่ลงไป ท่านจึงรักเป็นอิทธิบาท คือคุณความดี เครื่องให้
สำเร็จความประสงค์ประการหนึ่ง

ในตัวคนทุกคนมีอะไร ซะนิดหนึ่ง เรียกว่าใจ ใจนั้น
เป็นเครื่องสำหรับคิดสำหรับนึก คนเราจะคิดได้นึกได้ ก็เพราะ

๑. อะไรในทันที คือสิ่งที่ทรงตัวอยู่ได้เอง ของที่มี
อยู่เป็นธรรมดา เช่นดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ หรือ
ไฟ

มีใจเป็นเครื่องคิดเครื่องนึก สิ่งที่เราคิดนึกไปถึงเรียกว่าอารมณ์^๑ ของใจ หรือเรียกว่าอารมณ์ใดๆ ก็ได้ ถ้าใจคิดนึกหมกมุ่น อยู่ในอารมณ์ใด เรียกว่าใจผูกใจอยู่ในอารมณ์นั้น ถ้าใจ ผูกใจอยู่ในอารมณ์อื่น ซึ่งมีใช้ธุระหรือกิจการอันอื่นควรของตน วนไม่เป็นสำ เช่นไปผูกใจอยู่ในอารมณ์โน้นบ้าง ในอารมณ์นี้ บ้าง นอกไปจากกิจการที่ตนประกอบ ดังนั้นเรียกว่าใจคองฟุ้งซ่าน คนที่ใจคองฟุ้งซ่านไม่ผูกใจอยู่ในกิจการงานของตน คือไม่เอาธุระ การงานของตนเป็นอารมณ์ ใจย่อมเห็นทางละเลยเพิกเฉยต่อธุระ การงานนั้น ดังนั้นเรียกว่าเป็นคนทอดธุระ ถึงจะกระทำกิจการอันใด ก็ย่อมจะไม่สำเร็จสมประสงค์เป็นธรรมดา

เหมือนอย่างว่า มีพ่อค้าคนหนึ่งได้ประกอบการค้าขายหา ผลกำไรเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต แต่พ่อค้าคนนั้นมีใจเอาใจผูกใจ ในการค้าขายของตน เอาใจไปหมกมุ่นพัวพันอยู่ในการอย่างอื่น เช่นในการพนันเป็นต้น มีใจสนใจในการซื้อการขาย ไม่เอา ใจใส่ในผลกำไรหรือขาดทุน ไม่กระตือรือร้นในวิธดำเนินการ ค้าขาย ดังนั้น เจ้าคิดว่ากิจการค้าขายของพ่อค้าคนนั้นจะเจริญรุ่งเรืองดี หรือจะต้องขาดทุนย่อยยับ

เด็กชายสมนึกนั่งคิดอยู่ประเดี๋ยวหนึ่งแล้วบอกว่า ผมไม่เห็นจะมีทางเจริญรุ่งเรืองไปได้เลยขอรับ พ่อค้าคนนั้นจะต้องขาดทุนย่อยยับเป็นแน่

นายสมนึกจึงว่า ถูกแล้ว พ่อค้าคนนั้นมีใ้เอาใจใส่ใ้ในการค้าขายของตน เป็นคนทอดธุระในการอันไม่ควร ไปหมกมุ่นมัวเมาในการอันไม่ควร ซึ่งเป็นการอย่างอื่น ไม่ใช่ธุระของตน การค้าขายของพ่อค้าคนนั้น ก็จะต้องขาดทุนย่อยยับไปเคยเห็นพ่อค้าที่คงล้มเลิกการค้าขายเพราะเหตุเช่นนั้นมามากรายนักแล้ว การเอาใจใส่ใ้ในการค้าขาย คนจีนเป็นเก่งที่สุดควรถือเป็นตัวอย่างใ้ จะเป็นซื้อหรือขายก็ตาม เขาเป็นเสาะแสวงจนถึงแหล่งที่อยู่ของผุ้ซื้อขายเสมอ ราคาสินค้าจะขึ้นลงอย่างไร เขาเอาใจใ้สับเสาะยิ่งนัก ด้วยเหตุนี้ในเมืองไทยเรากันจึงใ้มาเป็นเจ้าตลาด ครองำการค้าขายอยู่ทั่วไป ส่วนคนไทยเรามีใ้เอาใจใส่ใ้ในการซื้อขาย จึงมีน้อยคนนักที่ใ้เป็นพ่อค้ามั่งคั่งยิ่งเหมือนคนจีน

การเล่าเรียนหาวิชาความรู้ก็เช่นเดียวกัน เด็กคนไหนไม่เอาใจใส่ใ้ในการเล่าเรียน มีแต่หมกมุ่นอยู่ในการวิ่งการเล่น เด็กคนนั้นโตขึ้นจะต้องเป็นคนโง่เขลา ไม่มีวิชาความรู้ติดตัว ย่อมจะต้องลำบากใ้ด้วยการทำมาหากินของตน

เรื่องทะเลพาใจให้หมกมุ่นมัวเมา อันเป็นเหตุให้เสียการ
เล่าเรียนนั้น สำหรับเด็กขนาดเจ้า ก็มีการวิ่งการเล่นเป็นสิ่งที่
สำคัญแต่เมื่อมีอายุเป็นหนุ่มคนของจีน ยังจะมีความซื่ออีกมาก
อย่างที่เจ้าจะต้องระมัดระวัง อย่าเอาใจไปปลุกไฟพวพณเข้า เพราะ
จะพาให้เจ้าเสียการเล่าเรียนเช่นเคยวณ ชนชื้อว่าความซื่อ
แล้วร้ายกาจนัก ใจของคนคิดไ้ง่ายที่สุด พอดึกเข้าแล้ว ระตึกมี
ให้ลุ่มหลงมัวเมากียาก ความซื่อที่เป็นอย่างสำคัญสำหรับคน
รุ่นหนุ่มคนอง ก็คือความเป็นนักเลงเจ้าชู้ ความเป็นนักเลง
เหล้า ความเป็นนักเลงเล่นการพนัน การคบคนชั่วเป็นเพื่อน
ความชั่ว ๔ อย่างนี้ ท่านเรียกว่าอบายมช แปลว่าทางแห่ง
ความเสื่อม ใครขึ้นไปนิยมยินดีเข้าเป็นต้องเสื่อมทุกคน จะหา
ความเจริญไม่ได้เลย

ความซื่อในชั้นขึ้นไปประพฤติเจ้า มีรศหวานอร่อนัก
มักจะติดอกติดใจกันทุกคน แต่เพราะเป็นความซื่อ ย่อมจะมีพิษ
เผ็ดร้อนในภายหลัง ทำให้ผู้ประพฤติความซื่อต้องไ้รับความ
ทุกข์ยาก ถึงกับเกิดร้อนลำบากไปตามกัน คนไหนก็คนนั้น
ความซื่อก็เช่นเดียวกับยาพิษที่เคลือบน้ำตาล แม้จะมีรศหวาน
ในตอนต้น แต่ก็เข็นอันตรายแก่ชีวิตในตอนหลัง ไม่มีคุณค่า

ประโยชน์อย่างใด ใครขึ้นเอาใจใส่ใฝ่ในความชั่ว ก็เท่ากับ
กินยาพิษที่เคลือบน้ำตาล จะต้องเสียผู้เสียคนเป็นแน่นอน

เจ้ากลั่นลูกชายคนก็มี ที่บ้านตรงข้ามกับบ้านเรา เจ้า
เห็นหรือไม่ว่า เวลานี้มีอายุ ๒๐ ปีเศษแล้ว สอบมัธยมบริบูรณ์
ตกถึง ๓ ครั้ง จนถึงกับต้องเลิกเรียน จะเข้าทำราชการก็เข้า
ไม่ได้ เพราะความรู้อย่างนี้ไม่พอ จะเรียนต่อในโรงเรียนชั้นสูง
ก็ไม่สำเร็จ เพราะโรงเรียนชั้นสูง เช่นมหาวิทยาลัยเป็นต้น
เขารับแต่ผู้สำเร็จมัธยมบริบูรณ์แล้ว เจ้ากลั่นเลยต้องเที่ยว
เป็นเร่ร่อน จะเอาดีก็ไม่ได้ ที่เขาได้ก็ไม่ได้ มีแต่จะต้องเคียด
รอนแก่คนและพ่อแม่

การที่เจ้ากลั่นสอบมัธยมบริบูรณ์ไม่สำเร็จนั้น เพราะเจ้า
กลั่นไม่เอาใจใส่ใฝ่ในการเล่าเรียน มีแต่ไปหมกมุ่นอยู่ใน
ความชั่ว เจ้ากลั่นยังเป็นนักเรียน แต่ไปเที่ยวเป็นนักเลงเจ้าชู้
หูกคมเหล้าคัมเขี้ยว คบแต่เพื่อนที่เลวทราม ในเวลาโรงเรียน
หยุดกลางวัน เจ้ากลั่นก็ไปเที่ยวเล่นกับพวกเพื่อน พวกนี้ไปขึ้นกรอเข็น
เจ้าชู้ไก่แจ้ ตามหน้าโรงเรียนสตรี ก็เป็นต้นเหตุเร่ร่อนที่สุด พอ
นักเรียนสตรีเขาเข้าห้องเรียนกันหมด เจ้ากลั่นก็ไปเที่ยวเล่นกับพวกเพื่อน แทนที่
จะไปเข้าห้องเรียนของตนบ้าง กลับพากันไปคัมเขี้ยวเร่ร่อน

เห็นการกินเหล้ากินเบียร์เป็นการโกหกกันสมัยไปครั้งนี้ เจ้ากล่น
จะเอาตัวรอดได้อย่างไร บางวันเลิกโรงเรียนแล้วควรจะไปกลับ
บ้านกล่นช่อง ช่วยพ่อแม่ทำการงานเล็กๆ น้อยๆ ทางบ้าน เจ้า
กล่นก็มิจะไปเดินตามสังนักเรียนสตรี จนเขาเข้าบ้านกันหมด จึง
จะกลับบ้านได้ เจ้ากล่นประพาศความชั่วในใจแตกเช่นนั้น จึง
ได้หมดโอกาสเป็นคนดีต่อไป

พ่อเคยพูดให้เจ้าฟังแล้วว่า คนทุกคนก็อยากจะช่วยกัน
ทั้งนั้น ตัวเจ้าก็ประสงค์จะเป็นคนดีเหมือนกัน การที่จะเป็นคนดี
หรือไม่คนนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่ความประพฤติ ถ้ามีความประพฤติ
ก็เป็นคนดี ถ้ามีความประพฤติไม่ดี ก็เป็นคนไม่ดี เพราะฉะนั้น
เมื่อเจ้าประสงค์จะเป็นคนดี เจ้าก็ต้องพยายามเอาใจใส่ใฝ่
ในการที่ดี

เวลานี้ เจ้ายังเป็นเด็ก อยู่ในความปกครองของพ่อแม่
การที่ทั้งเจ้าควรเอาใจใส่ใฝ่ ก็คือการในบ้านในเรื่องเล็กๆ
น้อยๆ ที่พ่อแม่จะช่วยเหลือได้ เช่นกวาดบ้านถูเรือน เป็นต้น
การที่พ่อแม่จะทำให้ ก็ควรเอาใจใส่ทำเสียเอง อย่าปล่อยให้
คนอื่นทำ เพราะฉะนั้นเจ้าเป็นเด็กดี น้อยางหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง
ซึ่งเป็นการสำคัญสำหรับชีวิตของเจ้า ก็คือการเล่าเรียนหาวิชา
ความรู้ใส่ตัว เจ้าต้องเอาใจใส่ใฝ่ให้มากที่สุด ต่อไปข้างหน้า

เจ้าระไคเป็นคนฉลาดมีความรัก ไม่ต้องลำบากด้วยการทำมา
หากิน ถ้าเจ้าเอาใจใส่ใส่แต่ในการรัก คงพอไคกล่าวมาน
เจ้าจะไคชื่อว่าเป็นคนดี หากเจ้าไม่ประพฤติดังนี้ มัวแต่ใส่
ในการเที่ยวการเล่น ต้องให้พ่อแม่คอยว่ากล่าวปากเบี่ยงปาก
และ ถึงกยต้องเคียดชังว่าคาญ ไม่มทสันต์แล้ว เจ้าจะ
ไคชื่อว่าเป็นคนดี ไม่น่ารักน่าเอ็นดูอย่างที่เรียกว่าเด็ก
กลางถนน ไคซนก็จะเป็นคนโง่เขลา เอาดีไม่ได้

ด้วยเหตุนี้ จึงมีคำกล่าวสอนเป็นบทกลอน ซึ่งเจ้า
ควรท่องจำไว้ระไคเป็นคนเครื่องเตือนใจตนเอง ดังต่อไปนี้

อย่าหมกมุ่นมัวเมาเอาแต่เล่น
จะพาเป็นคนโง่เมื่อโตใหญ่
อันความชั่วมัวเมาเข้าเมื่อไร
บ่อนจิตใจตัดยากลำบากครัน ฯ

คำถามท้ายบท

๑. การเอาใจใส่ใส่ในกิจการนั้น หมายความว่า
อะไร ?

๒. การเอาใจใส่ใส่ เป็นเหตุให้สำเร็จความประสงค์
ได้อย่างไร ?

๓. ทำไมจึงมีคนไทยน้อยคนนัก ที่ไปเป็นพ่อค้าขาย
เสียงเหมือนคนจีน ?
๔. เด็กที่ฝึกฝนแต่ในการเล่น คหรีบไม้
อย่างไร ?
๕. ทางแห่งความเลื่อมมก้อย่าง ะไรบ้าง ?

วิมิงสา หมั่นตรึงทอง

ต่อมาอีกวันหนึ่ง เวลาค่ำ นายสมิทธิตอ่านหนังสือพิมพ์เสร็จแล้ว นั่งทอดอารมณ์อยู่อย่างสบาย บนเก้าอี้นวมในห้องรับแขก เด็กชายสมนึกเห็นบิดาของตนนั่งอยู่ว่าง ๆ จึงเข้าไปนั่งลงตรงข้างเก้าอี้ แล้วพูดขึ้นว่า คุณพ่อขอรับ วรรณเด็กชายรุ่นนักเรียนชั้นเคยวกับผม เล่นลอบเพื่อนนักเรียนด้วยกัน เขาหมกแกลงไปขายที่พระนิกเก้าอี้ของเด็กชายเจ็ก นักเรียนชั้นเคยวกับพ่อเด็กชายเจ็กเขาหลังพวงพระนิก เสือเด็กชายเจ็กก็เขอนหมกแกลง คุณครูทราบดีเรื่องเขา จึงได้เรียกเด็กชายรุ่นไปว่ากล่าวตักเตือนนักเรียนทั้งหลาย แล้วชี้แจงให้นักเรียนทั้งหลายฟังว่า เด็กชายรุ่นเป็นคนไม่รู้จักเหตุผล เล่นสนุกเพื่อนต้องเสียหายแล้วทำโทษเด็กชายรุ่นให้ยืนตัวตรง ๑ ชั่วโมง กับให้กวาดเส็ดห้องเรียนอีก ๓ วัน ผมไม่เข้าใจเลยว่า เหตุผลนั้นคืออะไรทำไมการเล่นโดยไม่รู้จักเหตุผล จึงเป็นทางให้เพื่อนต้องเสียหาย เด็กชายรุ่นถูกทำโทษเพราะไม่รู้จักเหตุผล ผมก็ยังไม่

รู้จัก ผมกลัวจะถูกทำโทษเช่นนั้นบ้าง ขอให้คุณพ่ออธิบายให้
ผมเข้าใจด้วย ว่าเหตุผลคืออะไร

นายสมิทธได้ฟังดังนั้น จึงว่า เจ้าอย่ารู้จักเหตุผล ก็
ได้แล้ว เหตุผลนั้นสำคัญนัก คนฉลาดต้องรู้จักเหตุผล เพราะ
กิจการงานทุกอย่างย่อมมีเหตุผล แต่เหตุผลนี้เกี่ยวกับอิทธิบาท
ข้อที่ ๔ คือวิมิงสา เพราะฉะนั้นพ่อจะได้อธิบายให้เจ้าฟังรวมกันไป
จะได้รู้เรื่องอิทธิบาททั้งสี่ แต่เรื่องเหตุผลนี้ เจ้าอย่าเข้าใจ
ได้ยากสักหน่อย เพราะเป็นเรื่องพลวนกันอยู่ในตัว แต่เจ้าได้
ฟังอธิบายเรื่องอิทธิบาทมาถึง ๓ ข้อแล้ว บ้างที่เจ้าจะพอเข้าใจ
ได้

วิมิงสา คือหมั่นไตร่ตรองได้แก่ความหมั่นพิจารณาเหตุผล
ในสิ่งนั้น ลักษณะของคุณชอบ ก็คือหมั่นพิจารณาที่ใคร่ครวญ
สอบสวนให้เห็นเหตุผลต้นปลาย ในกิจการที่ตนประกอบโดย
แจ่มแจ้งว่า เมื่อทำเหตุลงไปของตนอย่างนั้นแล้ว ผลเบื้องต้น
จะเป็นอย่างไร หรือเมื่อใดเห็นผลเข้าแล้วไตร่ตรองพิจารณา
ให้เห็นว่า ผลเป็นอย่างไรเพราะมีเหตุเป็นอย่างไร คุณชอบเป็น
สิ่งสำคัญ ทำให้เข้าใจในทางได้ทางเสีย ทางดีทางไม่ดี ทาง
ควรทางไม่ควร เมื่อเข้าใจเช่นนั้นแล้ว จะได้รู้จักเลือกกระทำ
แต่ในทางได้ทางดีทางที่ควร รู้จักหลีกเลี่ยงละเว้น ทางเสีย

ทางไม่ดีทางที่ไม่ควร โดยถูกต้อง ไม่ผิดพลาด ซึ่งท่านจึงเห็น
ความฉลาดอย่างยอดเยี่ยม

ทุก ๆ สิ่งในโลกนี้ ย่อมมีต้นมีปลาย ต้นเรียกว่าเหตุ
ปลายเรียกว่าผล เหตุใดแกสิ่งที่เกิดหรือทำขึ้นก่อน ผลใดแก
สิ่งที่เกิดตามมาทีหลัง ถ้ามีเหตุอย่างใดก็ต้องมีผล ถ้าไม่มีเหตุ
ผลก็ไม่มี อย่างมะม่วงที่หลังบ้านเรา ทำไมจึงมีลูก ก็เพราะ
มีต้นมะม่วงอยู่ ทำไมต้นมะม่วงจึงมีลูก เพราะพ่อเอาไปปลูก
ไว้ เราจะเห็นได้ว่า การที่พ่อไปปลูกต้นมะม่วงไว้นั้นเอง เป็น
เหตุให้มันต้นมะม่วงขึ้น การที่มันต้นมะม่วงเล่า ก็เป็นเหตุให้มันลูก
มะม่วงขึ้นอีก เหตุกับผลติดกันปลายย่อมมีติดต่อกัน
ดังนี้

คนทุกคน ที่ใคร่ประกอบกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ก็
คือกระทำเหตุเพื่อให้เกิดผลที่ตนประสงค์ แต่ทำอะไรผลสมประ—
สงค์นั้น จะต้องหมั่นตรวติของพิจารณาเหตุผลต้นปลายในกิจการ
ที่ประกอบ จึงจะสามารถกระทำหรือคิดแปลงแก้ไข ให้กิจการ
นั้นสำเร็จตามความประสงค์ได้ เพราะคนที่หมั่นตรวติของพิจารณา—
เหตุผล ย่อมมีความเข้าใจในกิจการที่ตนประกอบ และ
เข้าใจหาอธิบายที่จะทำให้สำเร็จสมประสงค์ได้ มิฉะนั้น ย่อมไม่

มีความเข้าใจกันนั้น และไม่สามารถที่จะทำหรือคัดแปลงแก้ไข
ให้สำเร็จสมความประสงค์ของคนได้

เหตุกับผลต้นกับปลายนั้น ย่อมเกิดมีขึ้นถูกต้องตรงกัน
ไม่คลาดเคลื่อนเป็นอย่างอื่นไปได้ คือถ้าเหตุ^๑ ผล^๒ ก็เหตุ^๑ ผล^๒ เหตุ^๑
ไม่^๑ ผล^๒ก็ไม่^๑ เป็นดังนี้เสมอไป เหมือนอย่างว่า ถ้าเรา^๑
ปลูกข้าว ผล^๒ที่เราได้ก็^๑ต้องเป็นข้าว ถ้าเราปลูกหญ้า ผล^๒ที่เรา^๑
ได้ก็^๑ต้องเป็นหญ้า นี่เป็นของธรรมดา การปลูกข้าวปลูกหญ้านั้น^๑
ฉันใด ก็การอื่น ๆ ที่เราประกอบกันนั้น ก็ถ้าเราประกอบ^๑
กิจการดี ผล^๒ที่เราได้^๑ก็^๑ดี ถ้าประกอบกิจการไม่ดี ผล^๒ที่เรา^๑
ได้^๑ก็ไม่ดี ผู้ท่านจึงได้สอนให้เราหมั่นนึกไว้เสมอว่า ทำ^๑
ใด^๑ ทำ^๑ชั่วใด^๑ชั่ว^๑ ดังนี้

คนที่สามารถรู้เหตุผลต้นปลายได้ชัดเจนนั้น ย่อมเป็นคน
ฉลาดสามารถในกิจการงานทั้งปวง อาจจะทำกิจการให้สำเร็จ
สมประสงค์ได้ ส่วนคนที่ไม่รู้จักเหตุผลต้นปลายนั้น เป็นคนโง่
คนมืด ไม่อาจจะทำกิจการให้สำเร็จสมความประสงค์ของคนได้
วิมังสา คือ หมั่นไตร่ตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ท่านจึงรัก
เป็นคุณความดี เครื่องให้สำเร็จความประสงค์ประการหนึ่ง

ตามเรื่องที่เขาเล่าให้พ่อฟังนั้น เด็กชายรุ่นเป็นคนไม่รู้จัก
เหตุผลจริง ที่ถูกครูทำโทษเช่นนั้น สมควรแล้ว การเดิน

ทยอกลอกกันระหว่างเพื่อนฝูง เป็นของธรรมดาที่จริงอยู่ แต่ต้อง
 อย่าให้เกิดเสียหาย จึงจะชอบ นั่นเด็กชายรุ่นเล่นซน จนเพื่อน
 ต้องเสียชื่อเสียงของ จึงชอว่าเป็นคนไม่รู้รักเหตุผลต้นปลาย
 ถ้าเด็กชายรุ่นเป็นคนรักเหตุผลก็ ก็ยอมรับรู้ได้ว่า การเอา
 หมกข้ายที่พระนกกนั้น เป็นเหตุชั่ว เพราะทำให้เสียของ
 ไหนเถาะกระเชอมน ไหนเสียของเพื่อนจะเลอะ ชงตนจะทองรบผก
 ชอบในผลชั่วร้ายนั้น ก็จะต้องถูกทำโทษ เพราะเล่นแก่งเลงเขา
 คงนี้ เด็กชายรุ่นก็คงจะไม่เล่นซนในทางเลวทรามเช่นนั้น

การที่คนเราจะเป็นคนฉลาด สามารถรู้จักเหตุผลต้นปลาย
 ได้ จะต้องอาศัยความเข้าใจเป็นสำคัญ ความเข้าใจนั้น ต่าง
 กันกับความรูที่เรียกว่าความเข้าใจนั้น ท่านหมายถึงความรูที่
 กระจำแนกแ่งชัดเจน คือรู้ตลอดถึงเหตุผลต้นปลายด้วย เรียก
 อย่างง่าย ๆ ก็คือแก่ความรูที่ลึกซึ้งนั่นเอง ความเข้าใจเป็นยอด
 ของความรูที่ชั้นหนึ่ง คนที่รู้แต่ไม่เข้าใจ มีถมไป เหมือน
 อย่างไฟฟ้าที่เรารู้ว่ามัน เขาก็รู้เหมือนกันว่า ถ้าเบคสวิชที่แบบ
 นั้น ไฟก็ดับ ถ้าเบคสวิช ไฟก็ดับ แต่เราจะเข้าใจหรือว่าเบค
 สวิช ทำไมมันจึงดับ เบคสวิช ทำไมมันจึงดับ ถ้าจะไม่เข้าใจ
 ก็เรียกว่าเรามีความรู้ แต่ไม่มีความเข้าใจ

ความเข้าใจ คือความรู้กระจ่างชัดเห็นสำคัญนัก ไม่
 ว่าจะทำการงานอะไร ถ้ามีความเข้าใจ เป็นทำสำเร็จและได้
 ผลดี เพียงแต่มีความรู้ ถ้าไม่เข้าใจ ก็ยังใช้ไม่ได้ ถึงจะใช้ได้
 ก็ยังไม่ดี เหมือนอย่างเจ้ารู้ว่า ไฟฟ้าที่เราใช้กัน ถ้าเบ็ดสวิตซ์
 ไฟก็ติด ถ้าเบ็ดสวิตซ์ไฟก็ดับ แต่เจ้าไม่เข้าใจว่า ทำไมมันจึง
 ติดและดับเมื่อเบ็ดสวิตซ์และเบ็ดสวิตซ์นั้น ถ้าไฟฟ้าเสีย เจ้าจะทำ
 หรือแก้ไขก็ไม่ได้ ถ้าเจ้าเข้าใจ เจ้าจึงทำได้ ด้วยเหตุนี้
 ถ้าเจ้าประสงค์จะเล่าเรียน ให้มีความรู้ในสิ่งใด เจ้าต้องพยายาม
 เรียนให้เข้าใจ คือให้รู้กระจ่างชัดเห็นในสิ่งนั้นด้วย จึงจะ
 สำเร็จประโยชน์ได้ก็ ปราณีท่านจึงได้ว่า

อันความรู้รู้กระจ่างถึงอย่างเดียว

แต่ให้เชืวชาญเกิดคงเกิดผล

อาจจะชักเช็ดขุฟุสกันร

ถึงคนจนพงศ์ไพร่ก็ได้ดี ๆ

ความรู้นั้น พยายามได้ง่าย แต่ความเข้าใจ หาได้ยาก
 ความรู้ บางสิ่งบางอย่างเพียง แต่ได้ถาม หรือเห็น คนอื่นเขาทำ

๑ ปราณี คือผู้มีปัญญา ผู้

ก็หาจะรู้ได้ แต่ความเข้าใจของอาศัยความไตร่ตรองหรือสอ-
ส่วนเหตุเหตุผลกันปลาย ตามที่ใครมา จึงจะเข้าใจได้ หมด
ไตร่ตรอง จึงเป็นคุณความดีอันสำคัญ ทำให้เข้าใจเหตุผลกัน
ปลายไปตลอด

การที่จะไตร่ตรองพิจารณา ให้เข้าใจเหตุผลกันปลาย
นั้น เมื่อพูดอย่างรวม ๆ เราควรใช้ใน ๓ ทาง คือในทาง
ความประพฤติหนึ่ง ในทางทำมาหากินหนึ่ง ในทางเล่าเรียน
หาวิชาความรู้หนึ่ง

ในทางความประพฤตินั้น เราต้องไตร่ตรองให้เข้าใจว่า
ประพฤติอย่างไร จึงจะดี เป็นตนขี้นหาโทษของคนทั้งหลาย ประ-
พฤติอย่างไร ไม่ดี เป็นที่หมิ่นแฉะรังเกียจของคนทั่วไป ส่วน
ในทางทำมาหากินนั้น ต้องไตร่ตรองให้เข้าใจว่า ทำอย่างไรจึงจะ
หาทรัพย์ได้สะดวก และไม่เกิดเดือดร้อนเสียหาย ทำอย่างไร
จะหาทรัพย์ได้ยาก หรือจะคงลำบากเดือดร้อน

แต่ตัวเจ้ายิ่งเป็นเด็ก อยู่ในระหว่างเล่าเรียนหาวิชา
ความรู้ การหมิ่นไตร่ตรองในทางเล่าเรียน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด
สำหรับเรา เพราะฉะนั้น เราต้องหมิ่นไตร่ตรองพิจารณาในวิชา
ความรู้ที่ใดเล่าเรียนมา ให้เกิดความเข้าใจในเหตุผลกัน

ปลายโดยตลอด ถ้าเรามีความรู้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งแล้ว เรา
 ก็จะสามารถใช้วิชาความรู้นั้น ทำคุณทำประโยชน์ได้จริง หา
 ไม่ที่จะเป็นแค่สักวารู้ ซึ่งไม่ละละมีประโยชน์เท่าใดนัก

ชกขยวทคชคุณความดี เกรองให้สำเร็จความประสงค์

๔ ประการ คือนั้น พอไรรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ
เพียรหมั่นประกอบในสิ่งนั้น จิตตะ เอาใจใส่ในสิ่งนั้น ไม่
วางธุระ วิมังสา หมั่นตรวตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น เป็น
คุณความกตึกกตขเกยวเนองกัน ต้องทำให้เกิดมีชนทั้ง ๔ อย่าง
จึงจะเป็นทางให้สำเร็จสิ่งที่ประสงค์อันไม่เหลืออวสัย เมื่อเจ้า
ประสงค์จะเป็นคนดี มีความสุขสบายในวณชางหน้า เจ้าต้อง
พยายามทำให้เกิดใหม่ในดวงเจ้า ต่อไปเบื้องหน้า เจ้าจึงจะ
เป็นคนดีมีความสุขสบายสมประสงค์

ก่อนเข้านอนวัน พอสขอให้เขาจำคำกลอนสอนไปไว้ซัก
บทหนึ่ง ทงน

อันเหตุผลต้นปลายทั้งหลายเหล่านี้

ข้อมแล้วแต่บุญกรรมนำสนอง

ทำเหตุผลคมเนองนอง

ทำเหตุชั่วพลตองเป็นชั่วเอย ฯ

คำถามท้ายบท

๑. วิมangsa คืออะไร? มีประโยชน์อย่างไร?
๒. เหตุกับผล ต่างกันอย่างไร? ไหนเกิดก่อน ไหนเกิดหลัง?
๓. ความรักกับความเข้าใจ ต่างกันอย่างไร?
๔. คนที่มีความรู้ แต่ไม่มีความเข้าใจมีหรือไม่?
จงยกตัวอย่างด้วย
๕. พออย่างรวบ ๆ เราควรตรึตรองในทางไหนบ้าง?

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา
นายสหัส กาญจนพงษ์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

น 33

โรงพิมพ์ตุรุษกา